

# ТРЫШЧАН & ІЖОТА

П'еса ў 2-х дзях  
паводле старабеларускага рыцарскага рамана „Трышчан”

## АСОБЫ

Францішак, ён жа Трышчан.  
Францішка, яна ж Іжота.  
Трагік, ён жа кароль Марка, Незнаёмы  
Камедыянтка, яна ж служба Брагіня.

*Мы хочам зразумець змест п'есы, у якой самі  
бярэм удзел як акцёры. Але ці могуць акцёры  
зразумець змест гранаі імі п'есы? Мы ані аўтары,  
ані рэжысёры, ані нават гледачы. Мы выступаем  
на сцэне.*

Клайв Стэйплз Льюіс

*Чалавек з камічнай знешнасцю не можа  
дазволіць сабе раскошы выглядаць трагічна.*

Юкія Місіма

## Пралог

На авансцэне сядзіць Францішак і нешта чытае ў электроннай кнізе, час ад часу гучна смяецца.

Францішак (*уголас*). “А Лібрун схапіў з коней Трышчана і Анчалота аднаго адной рукою, а другога другою і паклаў іх умітусь перад сабою на каня, і патрапаў кожнага рукою па сківіцы, і сказаў: “Едзьце з Богам, абодва вы добрыя віцязі!” (*Рагоча*.)

З’яўляецца Камедыянтка, падыходзіць да Францішка.

Камедыянтка. Ты клікаў мяне, Францішак?

Францішак. Так! Хачу прапанаваць табе ролю ў новым спектаклі.

Камедыянтка (*без энтузіязму*). Зноў вадэвіль?

Францішак. Камедыя. Беларуская камедыя. Помніш гісторыю Трыстана ды Ізольды?

Камедыянтка (*няўпэўнена*). Нешта ўспамінаю... французскае, здаецца... і вельмі жаласлівае. Пры чым тут камедыя?

Францішак (*з дакорам*). Як што, дык адразу французскае. У кожнага народа была свая версія гэтай легенды. Мы возьмем за аснову беларускі рыцарскі раман XVI стагоддзя “Трышчан ды Іжота”.

Камедыянтка (*усміхаецца*). Як ты сказаў? Пра Трышчана ды Іжоту?

Францішак. Бач, ты ўжо смяешся. А пытаешся, пры чым тут камедыя. Паслухай вось. (*Знаходзіць на закладцы патрэбную старонку і зачытвае*.) “Падалася я са сваёй гаспадыняй з аднаго каралеўства ў другое, і яна панесла свой цвет, а я свой, і мы ехалі па моры й па сушы, але, йдучы па моры, гаспадыня мая ўтапіла свой цвет, а я свайго не ўтапіла, і яна паставіла мой цвет туды, дзе мелася б быць яе цвету, і за гэта мяне такое зло й напаткала”. (*З надзеяй*.) Смешна?

Камедыянтка (*абыякава*). Ага. Толькі незразумела.

Францішак. Значыць, згода?

Камедыянтка (*устае*). А мне што? Камедыя дык камедыя. На трагічныя ролі мяне ўсё роўна ніхто не запрашае. Адзін менскі рэжысёр сказаў: “Калі даць табе ролю Дэдэмоны, дык і “Атэла” падасца камедыяй”.

Тым часам уздымаецца заслона, адкрываючы дзве нерухомыя постаці на сцэне, быццам застылыя ў часе і прасторы: постаці Францішкі і Трагіка. Калі Францішак і Камедыянтка – у сучасных уборах, то Францішка і Трагік апрануты па-тэатральнаму: ці то VII-е ці то XVIII-е стагоддзе.

К а м е д ы я н т к а (здзіўлена). Ой, хто гэта? Яны не з нашага тэатра.  
Ф р а н ц і ш а к. Любая мая, яны не з нашага стагоддзя. Пойдзем  
пераапранацца. (*Бярэ Камедыянтку пад руку і вядзе за кулісы.*)

Францішка і Трагік ажываюць. Трагік схіляецца ў паважлівым паклоне,  
Францішка праходжваецца ўздоўж сцэны і расказвае задуму.

Ф р а н ц і ш к а. Гэты раман сам просіцца на сцэну. У ім ёсць усё,  
чаго вымагае сапраўдная трагедыя: шляхетныя героі, высакародныя  
пачуцці, велічная смерць. Я проста бачу перад сабой гатовыя сцэны, чую  
рэплікі акцёраў. (*Дэкламуе.*) «І кароль рек: «Трышчан ест вельмі вінен,  
мусіць умярэці». І замахнуў мячом, якабы галаву яму сцяці; і ана  
прыскочыўшы і зашчыціла яго рукою і рэкла: «Пане, не забі Трышчана,  
але забі мяне». І рек ёй кароль: «Чаму ты так мілуеш Трышчана?» Ана  
рэкла: «Больш яго мілую, ніжлі сама себя, а колі ты яго ўбьеш, я хачу себя  
ўбіці тым мячом!»

Т р а г і к. Пані Францішка, я ў захапленні! Я ўяўляю вас у ролі  
Іжоты – і бачу, як блішчаць слёзы на вачах у глядачоў. Але ці не занадта  
стары я для Трышчана?

Ф р а н ц і ш к а. Ты — для Трышчана? (*Хавае ўсмішку.*) Супакойся,  
мой любы дружа, табе я прызначаю іншую ролю — караля Маркі.

Т р а г і к (*накрыўджана*). Я – кароль Марка? Гэты рагач і баязлівец?  
Ён смеху варты.

Ф р а н ц і ш к а. А ты схавай рогі пад каралеўскай каронай і зрабі  
так, каб яго баяліся і ненавідзелі. Ці, можа, ты – не найвялікшы трагік  
нашага часу?

Т р а г і к (*змрочна*). Я паспрабую, пані Францішка.

Ф р а н ц і ш к а. Тады – пачынаем. (*Узрушана.*) Кароль Марка  
весьляцца ў Карнавалі, думаючы, што ягоны пляменнік Трышчан даўно  
загінуў у Арлендыі. А харобры Трышчан плыве ў гэты час на караблі з  
Арлендыі ў Карнаваль і вязе з сабой па імклівых хвалях здабытую для  
караля Марка цудную панну Іжоту... (*Кліча.*) Бра-гі-ня!..

Ф р а н ц і ш к а і Т р а г і к пакідаюць сцэну.

## ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

### З’ява першая

На ніжняй палубе карабля з’яўляецца Б р а г і н я з падносам у руках. На  
падносе некалькі фляшак і кубкі. Карабель пагойдвае, і дзяўчына прыкладае намаганні,  
каб данесці паднос да стала, нічога не скінуўшы.

Г о л а с (мужчынскі). Брагіня!

Б р а г і н я (здзекліва). Бягу, пане Трышчане!

Г о л а с (жаночы). Брагіня!

Б р а г і н я (насмешліва). Лячу, пані Іжота! (Састаўляе фляшкі і кубкі з падноса на стол і аддыхаецца.) Як я ад іх стамілася. Ні на хвіліну не пакінуць: як дзеці малыя. І нікуды не схаваешся. Пойдзеш наверх – там Трышчан з сваімі просьбамі. Спусцішся долу – там пані Іжота з сваімі клопатамі. Хоць ты ў мора ад іх кідайся. (Затрымвае пагляд на адной з фляжак.) Што? Адкуль тут узялася гэтая фляшка? (Бярэ фляшку ў рукі.) Няўжо я сама яе прынесла? А каб яе! Сапраўды зачараваная. Як зараз помню, дала мне яе маці пані Іжоты і сказала: «Вазьмі, Брагіня, гэтую зачараваную фляшку з мілосным пітвом і перад тым, як кароль Марка з Іжотаю ўзыдуць на ложа, дасі ім гэтага пітва, перш каралю, потым Іжоце, а рэшту выльеш далоў. Напіўшыся, яны так моцна пакахаюць адно аднаго, што давеку між імі разладу не будзе. Калі ж хто іншы нап’ецца гэтага пітва, можа здарыцца вялікая бяда». І як жа той бядзе не здарыцца, калі толькі што стаяла гэтая фляшка на сталі, і я яе выпадкова заўважыла? (Смяецца.) От вазьму зараз налью з яе кубак Трышчану, а тады сабе. І пакахае мяне, служку Брагіню, найвялікшы рыцар у Карнавалі, а мо і ўва ўсім свеце. (Уяўляе.) Не, Божа мяне барані ад такога шчасця!

Увальваецца Т р ы ш ч а н, заўважае Брагіню.

Т р ы ш ч а н (узрадавана). Брагіня!

Б р а г і н я (хавае руку з фляшкай за спіну). Што, пане Трышчане?

Т р ы ш ч а н (не ведае, з чаго пачаць). Спёка страшная. Налі мне віна.

Брагіня стаўляе фляшку з мілосным пітвом на стол, а бярэ фляшку з віном. Налівае віно ў кубак і падае Трышчану. Трышчан адным глытком апаражняе кубак.

Т р ы ш ч а н (аддае кубак Брагіні.) Брагіня!

Б р а г і н я (стомлена). Што, пане Трышчане?

Т р ы ш ч а н. Давай, га?

Б р а г і н я (абурана). Зноў?

Т р ы ш ч а н. Ну адзін раз, Брагінечка.

Б р а г і н я. Не! Я сказала – не. Сёння больш не магу. Прапануйце пане Іжоце.

Т р ы ш ч а н. Не хачу я з ёю. Яна пад тое вершы чытае. А мяне ад вершаў ванітуе. Лепш ужо сам-насам. (Уздыхнуўшы, вымае з кішэні невялічкія шахматы, сядзе за стол і, ссунуўшы ўбок фляшкі і кубкі, расстаўляе фігуркі на дошцы.)

Б р а г і н я. Дзіўлюся я вашай жарсці да шахматаў, пане Трышчане. Гэта хвароба.

Трышчан. Сямейная хвароба. Мой бацька, кароль Мэліядуш, быў найлепшым гульцом Эліянса. Дзядзька, кароль Марка, — найлепшы гулец Карнавалі. *(З гонарам.)* А я – першы рыцар і шахматыст у свеце. Праўда, ёсць яшчэ добры рыцар і гулец Анцалот Азёрны, але куды яму да мяне! *(Расставіўшы фігуркі.)* Дык, можа, прысядзеш на хвілінку, Брагінечка?

Брагіня. Так – я пайшла! *(Уцякае.)*

Трышчан *(наўздагон)*. А заўтра?

Брагіня *(рэхам)*. Заўтра! *(Знікае.)*

Трышчан засяроджваецца на гульні. Праз нейкі час уваходзіць Іжота. Трышчан не адрываецца ад шахматаў ні пры яе з’яўленні, ні пры размове з ёй.

Іжота. Наверсе жудасная спёка. І мяне ўсе пакінулі! Нават Брагіня ахвотней бавіць час з маракамі, чым служыць сваёй гаспадыні. У адзіноце апаноўваюць маркотныя думкі і прачуванні.

Трышчан. Выпіце віна, пані Іжота.

Іжота. Можа, лепш атруты. *(Сумна ўсміхаецца. Падыходзіць да стала, бярэ фляшку, адкаркоўвае, але не налівае ў кубак – задуменна пазірае на Трышчана.)* Бедны рыцар Трышчан. Зноў сам-насам з шахматамі. Я б пагуляла з табой, пачытала табе вершы.

Трышчан цяжка ўздыхае.

Іжота. Але не хачу. Няма настрою.

Трышчан уздыхае з палёгкай.

Іжота. Трышчане, раскажы мне пра караля Марку.

Трышчан. А чаго пра яго расказваць? *(З гонарам)*. Мой дзядзька.

Іжота. Я чула, ён цябе любіць.

Трышчан. Я ж не паненка, каб ён мяне любіў. От будзе ў яго жонка...

Іжота *(перапыхае)*. А яшчэ я чула, што ён на паляванні забіў свайго брата Пэрлу.

Трышчан *(незадаволена)*. Рознае здараецца на паляванні.

Трышчан засяроджваецца на гульні, перасоўвае адну фігурку, здымае з дошкі другую.

Іжота. Ах, Трышчане! Ты забраў мяне з дому, ад бацькоў, якія любілі мяне і якіх я любіла, і вязеш у незнаёмую краіну, да незнаёмага мне чалавека, які мусіць стаць мне мужам і якога я павінна пакахаць, ні разу не бачыўшы. І вось ты, які ва ўсім гэтым вінен, бесклапотна гуляеш у

шахматы, а я... я вар'яцею ад страху, я... раптам я не змагу пакахаць яго, Трышчане? Што мне рабіць?

Т р ы ш ч а н (*раздражнёны тым, што яго адрываюць ад гульні*).  
Наліце мне віна, пані Іжота. Я збіўся, зрабіў няслушны ход і прайграў.

І ж о т а. Каму?

Т р ы ш ч а н (*з гонарам*). Трышчану.

Іжота адкаркоўвае фляшку, напаўняе два кубкі і падае адзін Трышчану.

І ж о т а. У такім разе я спачуваю таму Трышчану, які прайграў, і віншую таго Трышчана, які выйграў.

Т р ы ш ч а н (*прымае кубак*). Дзякуй, каралеўна.

Трышчан і Іжота апаражняюць кубкі, Іжота – паволі, а Трышчан, як звычайна, – адным глытком. Выпіўшы, Трышчан з недаўменнем зазірае ў парожні кубак, потым пераводзіць вочы на Іжоту.

(*Занепакоена*). Што гэта мы выпілі?

І ж о т а. Якое дзіўнае віно... (*Падносіць руку да грудзей*.) Як агнём апякло сэрца.

Трышчан як і Іжота падносіць руку да сэрца, але пасля, прыслухаўшыся, апускае яе ніжэй — на жывот.

Т р ы ш ч а н (*панічна*). Іжота, ты толькі не палохайся, але, здаецца, я цябе кахаю.

І ж о т а. О, Трышчане! Я хацела сказаць табе тое самае!

Трышчан і Іжота падаюць адно да аднаго ў абдымкі. Мілуюцца. Пасля Трышчан вызваляецца з абдымкаў, каб нешта сказаць Іжоце.

Т р ы ш ч а н. Але што скажа дзядзечка!

І ж о т а. Калі мяне кахае найвялікшы рыцар у свеце, чаго мне баяцца?

Т р ы ш ч а н. Найвялікшы, але толькі рыцар. А ён – кароль. Мой кароль, Іжота.

І ж о т а. А я – твая каралева. (*Цалуе Трышчана*.)

Іжота прыкладае да Трышчанавых вуснаў пальчык і не дае яму гаварыць. Трышчан і Іжота мілуюцца. Прыбгае Брагіня.

Б р а г і н я. Я тут забылася фляшку... (*Бачыць, Трышчана з Іжотай, заўважае парожнюю фляшку, кінутыя кубкі і здагадваецца, што адбылося*.) Спазнілася... Я ж казалі: нібы дзеці малыя, ні на хвіліну нельга пакінуць!

## З’ява другая

У адным з пакояў каралеўскага палаца сядзіць за невялічкім столікам кароль Марка і гуляе сам з сабой у шахматы.

М а р к а (*зробіўшы ход*). Вось, здаецца, і ўсё. Я перамог цябе, Трышчана. Не крыўдуй, што з нас дваіх Смерць выбрала цябе. Ты заўсёды падабаўся жанчынам. Першы рыцар на турнях, харашун, якіх не бачыў свет. А хто такі я побач з табой? Няўкладны, брыдкі блазан у каралеўскай кароне, здзертай з чужой галавы. О, я помню, як прыдворныя здзекваліся з мяне, калі я жыў нахлебнікам пры двары майго брата Пэрлы! Як смяяліся, калі неяк раз я ўпаў з каня, заблытаўшыся нагой у стрэмені. Ніхто не паспачуваў мне, не кінуўся памагаць, а як мне было балюча! Потым Пэрла загінуў на паляванні, не пакінуўшы па сабе спадкаемцы, і каралём стаў я. Вядома, пачалі шаптацца, што гэта я забіў брата, але смяцца перасталі – найперш тыя, каму знеслі галовы. Так, я прыўлашчыў чужую карону і стаў тыранам. Але ці быў у мяне іншы выбар? Ці стаць тыранам, ці застацца блазнам. Свет не хацеў палюбіць мяне, я прымусіў яго мяне зненавідзець. І адказваў яму ўзаемнасцю. Але я не ведаў усёй аблуднасці свету. Ён паслаў мне Трышчана, няшчаснага сірату і выгнанніка, якога я прытуліў у палацы і палюбіў, як сябе самога. Не, больш за сябе. Я глядзеў на яго і думаў: “Вось якім я павінен быць, вось якім я мусіў нарадзіцца”. Я не здагадваўся, што гэта — пастка, насмешка лёсу. Свет злавіў мяне ў сіло, якое сплёў з маёй любові да Трышчана. Я радаваўся Трышчанавым перамогам на турнях над найслаўнейшымі рыцарамі і цешыўся з ягоных трыумфаў у спачывальных над найпрыгажэйшымі дамамі каралеўства. Бо гэта былі і мае перамогі, мае трыумфы, бо “ён” быў “я”, маёй прыдумкай, маёй палепшанай, выпраўленай копіяй. Я нічога не бачыў навокал, нічога не чуў, акрамя Трышчана, акрамя сябе ў вобразе Трышчана. Я думаю, калі б я тады раптам памёр – я памёр бы шчаслівым чалавекам. Вар’яцтва маё дасягнула апошняе мяжы, калі я абвясціў Трышчана сваім спадкаемцам. У палацы ўсчалася вялікае свята, ва ўсім замку, ва ўсім каралеўстве! Менавіта ў гэты шчаслівы для народа Карнавалі дзень Бог надумаў вярнуць мне розум. Я пачуў, як адна прыдворная дама сказала шэптам свайму суседу за сталом: «Калі старая малпа памрэ, у нас будзе найлепшы ў свеце кароль». А сусед паблажліва дакінуў: «Няхай жыве. Мы зробім Трышчана каралём, а Марка застанеца пры ім блазнам». Я азірнуўся вакол сябе і зразумеў, што я непатрэбны на гэтым свеце. Шчаслівы Трышчан сядзеў побач і прымаў віншаванні як каралеўскі спадкаемца. Ён не быў мной, а я – ім, я ўбачыў чужога чалавека. Кароль Марка не стаў прыгожым рыцарам Трышчанам, ён застаўся самым сабою: няўкладным брыдкім блазнам у каралеўскай кароне. І гэтую карону, адзіную маю зброю супраць жорсткага, халоднага свету, я дадумаўся аддаць таму, хто і без

кароны меў у гэтым свеце ўсё. З таго дня я зненавідзеў Трышчана. Я прыдумаў для яго дзясяткі небяспечных даручэнняў, аддаваў загады, якія нельга было выканаць. Але мае даручэнні і загады толькі множылі ягоныя геройствы і перамогі, слава ягоная расла і шырылася па свеце. І вось неяк я паклікаў яго да сябе і паведаміў, што хачу ажаніцца. А калі я сказаў яму, што хачу пабрацца з Іжотай, дачкой караля Арленды Ленвіза, Трышчан спахмурнеў і, трэба думаць, сёе-тое зразумеў. А няўжо ж! Кароль Ленвіз – наш найзлейшы вораг, на Трышчане — кроў ягонага брата, Аўдрэта. Слаць Трышчана ў Арлендыю значыла слаць яго на смерць. Але ён скарыўся і выправіўся ў дарогу. А ўчора каралеўскі маг сказаў мне, што Трышчана няма між жывых. Так спавясцілі зоркі, якія ніколі не хлусяць. Дзіўна, але я не чую радасці. Хутчэй, адзіноту. З кім я цяпер буду гуляць у шахматы? *(Нахіляецца над дошкай.)* Я перамог цябе, Трышчане. *(Робіць ход.)* Шах!

Адчыняюцца дзверы, і ўвальваецца Т р ы ш ч а н.

Т р ы ш ч а н *(шчасліва)*. Дзядзечку!

Марка паварочваецца і бачыць Трышчана.

М а р к а. Трышчан?

Т р ы ш ч а н. Я!

М а р к а *(здзіўлена)*. Ты вярнуўся?

Т р ы ш ч а н. Так, дзядзечку!

Трышчан кідаецца ў абдымкі да караля Маркі. Абдымаюцца, потым Марка адсоўвае ад сябе Трышчана і аглядае яго з ног да галавы.

М а р к а. Жывы, здаровы... А я толькі што цябе ўспамінаў. Дзе, думаю, зараз мой пляменнік Трышчан? З кім я буду гуляць у шахматы, калі з ім раптам што здарылася?

Т р ы ш ч а н *(пацірае рукі)*. Шахматы! Як я сумаваў без вас, дзядзечку! Так цяжка ў гэтым свеце знайсці годнага праціўніка. *(Нахіляецца над дошкай.)* Ого, вы заганалі яго ў пастку!

М а р к а *(пра сваё)*. Так, і думаў, што яму ўжо з яе не выбрацца. Мусіць, я памыліўся. *(Ціха.)* Можа, зоркі і не хлусяць, але хлусяць магі.

Т р ы ш ч а н. Вядома, дзядзечку! А вось гэты ход вы праглядзелі? *(Робіць ход.)*

М а р к а. Не можа быць! *(Нахіляецца над дошкай.)* Я ж магу пайсці так. *(Робіць ход.)*

Т р ы ш ч а н *(сядае за стол)*. Але я тады – так. *(Робіць ход.)*

М а р к а *(сядае за стол)*. Ты гатовы ахвяраваць каралевай? *(Робіць ход.)*

Т р ы ш ч а н. Але, каб стварыць пагрозу каралю. *(Робіць ход.)*

М а р к а. Неверагодна! Сітуацыя змянілася і выглядае на нічыю.

Т р ы ш ч а н. Так заўсёды кажа Брагіня, калі адчувае, што прайграе.

М а р к а (*робіць ход*). Хто кажа?

Т р ы ш ч а н. Брагіня, Іжоціна служба. (*Думае над чарговым ходам.*)

М а р к а (*адхіляецца ад дошкі*). Ты сапраўды быў у Арленды і бачыў Іжоту?

Т р ы ш ч а н. Зараз і вы яе ўбачыце, дзядзечку. Я вам яе прывёз. (*Робіць ход.*)

М а р к а (*усхапляецца*). Прывёз? Дзе ж яна?

Т р ы ш ч а н (*махае рукой у бок дзвярэй*). Там. (*Нецярпліва.*) Ваш ход, дзядзечку. (*Глядзіць на караля.*)

М а р к а (*гнеўна*). Ты што – ідыёт? (*Змятае рукой фігуркі з дошкі пад носам у ашалелага Трышчана.*) Пакінуў каралеўну пад дзвярыма, а сам сеў гуляць у шахматы?

Т р ы ш ч а н (*апомніўшыся*). Выбачайце, дзядзечку. (*Вінавата.*) Гэтыя шахматы... Я забыўся. (*Уздымаецца.*) Зараз прывяду.

Трышчан ідзе па Іжоту. Усхваляваны кароль Марка папраўляе карону, прыгладжвае вопратку. Ён нервуецца і, каб гэта менш відаць было, сядзе ў крэсла. Уваходзяць Т р ы ш ч а н з І ж о т а й, за імі нясмела паказваецца ў дзвярах Брагіня.

Т р ы ш ч а н. Ваша вялікасць, дазвольце аказаць вам каралеўну Іжоту.

І ж о т а (*схіляе галаву*). Пане каролю!

Трышчан падводзіць Іжоту да караля. Кароль Марка нязграбна ўстае з крэсла, робіць некалькі крокаў насустрач Іжоце, падае ёй руку.

М а р к а (*урачыста*). Каралеўна, я рады вітаць вас у сваім палацы... (*Заўважае Іжоціну руку ў сваёй і збіваецца.*) У вашым палацы, каралева... Спадзяюся, ён стане вашым домам, а не вязніцай і... (*Зачараваны Іжоціным характам.*) О, я зноў трапіў у пастку!

Уражаны кароль Марка моўчкі глядзіць на Іжоту. Паўза зацягваецца, і ніхто не ведае, што рабіць далей.

Т р ы ш ч а н (*падказвае*). І...

М а р к а (*апомніўшыся*). ... і вы будзеце шчаслівая, панна Іжота.

І ж о т а (*схіляе галаву*). Ваша вялікасць!

М а р к а. Хадземце, я пакажу вам вашы ўладанні.

Кароль Марка, з павагай трымаючы Іжоту за руку, выводзіць яе з пакоя. За імі выходзяць Трышчан з Брагіняй.

Б р а г і н я (*да Трышчана*). А ён зусім не страшны. Толькі смешны.

Т р ы ш ч а н (*незадаволена*). Я мог выйграць, а ён параскідаў фігуры!

Б р а г і н я. Зноў вы пра свае шахматы, пане Трышчане!

### З’ява трэцяя

Спачывальня каралевы. Брагіня рыхтуе Іжоту да першай шлюбнай ночы. Іжота бледная і засяроджаная на сваіх думках.

Б р а г і н я. Вось вы і каралева, мая гаспадыня. Цяпер вы нікому не падуладная, толькі каралю.

І ж о т а. Даволі быць нявольніцай цэлага свету.

Б р а г і н я. Для мяне вашы словы, пані, занадта складаныя, я іх не разумею. Але я ведаю, што жыццё вельмі простае: зараз прыйдзе ваш муж, вы станеце ягонай жонкай, у вас пойдучь дзеці... Будзеце шчаслівай, мая гаспадыня.

І ж о т а. І гэта – жыццё? І гэта – шчасце?

Б р а г і н я. Кожная дзяўчына марыць мець свой дом, каханага мужа...

І ж о т а. А калі некаханага? Калі кахаеш іншага?

Б р а г і н я. Ох, пані Іжота, не пра тое вы думаеце. Вы падумайце лепш, што скажаце каралю, калі ён даведаецца...

З’яўляецца Трышчан з мячом у руцэ.

Т р ы ш ч а н (*панічна*). Іжота, мы прапалі! Ён пра ўсё даведаецца!

І ж о т а. Трышчане, каханы мой! (*Кідаецца ў абдымкі да Трышчана.*)

Б р а г і н я. Пане Трышчане, а вы што робіце ў спачывальні ў каралевы перад шлюбнай ноччу? Ды яшчэ з мячом! Раптам з’явіцца кароль?

Т р ы ш ч а н. Кароль пайшоў аддаваць нейкія пільныя загады, а мяне адправіў вартаваць каралевіну спачывальню.

Б р а г і н я. Які ўдалы выбар вартавога!

Т р ы ш ч а н. Мяне гэта таксама насцярожыла. Ён нешта падазрае, а ноччу пераканаецца ў слушнасці сваіх падазрэнняў. Мы прапалі, Іжота!

І ж о т а (*адрываецца ад Трышчана*). Што ж, калі такая наша доля. Прымем смерць з годнасцю.

Т р ы ш ч а н. Але як прыняць ганьбу? Ён – мой кароль, мой родны дзядзька!

І ж о т а. Я ганьбы не прыму, лепей смерць. (*Падыходзіць да ложка і вымае з-пад падушкі кінжал.*)

Б р а г і н я. О Божа, вы што, павар'яцелі? Мячы, кінжалы — навошта гэтулькі зброі? Жыўцом кладзяцеся ў труну. А дзеля каго? Дзеля гэтага старога дурня? *(Адбірае ў Іжоты кінжал.)*

Т р ы ш ч а н. Нават дурань ведае, як адрозніць дзяўчыну ад жанчыны. А ён да таго ж мой дзядзька, значыць, не зусім і дурань.

Б р а г і н я. Вашая любасць да свайго дзядзькі ўміляе, пане Трышчане. Асабліва ў спалучэнні з каханнем да ягонае жонкі, якую вы пазбавілі цнатлівасці.

Т р ы ш ч а н *(абурана)*. Брагіня, як ты смееш!

Б р а г і н я *(злосна)*. Ну ціха! Дайце мне хвіліну падумаць. *(Адыходзіць углыб пакоя.)*

І ж о т а. Пацалуй мяне на развітанне, любы.

Трышчан і Іжота цалуюцца.

Б р а г і н я. Прыдумала! Я – дзяўчына!

Т р ы ш ч а н. Ведама, што не хлопец.

Б р а г і н я. Я нявінная дзяўчына, цнотка!

Т р ы ш ч а н *(скептычна)*. А калі і так, што з таго?

Б р а г і н я. Жанчыну ад дзяўчыны адрозніць лёгка, а Брагіню ад Іжоты?

Т р ы ш ч а н *(параўнаўшы)*. Таксама лёгка.

Б р а г і н я *(накрыўджана)*. А калі ў цемры?

Т р ы ш ч а н *(падумаўшы)*. У цемры цяжэй. Але ўсё роўна я нічога не разумею.

Б р а г і н я. Не разумеете – і не трэба. Пакіньце нас, пане Трышчане, зараз прыйдзе ваш любы дзядзечка.

Т р ы ш ч а н *(прыслухоўваецца)*. І праўда нехта ідзе. *(Знікае за дзвярыма.)*

І ж о т а. Брагіня, ты не жартуеш?

Б р а г і н я. А што застаецца рабіць? Ды ўсё ж ён кароль, не валацуга які.

Іжота падыходзіць да Брагіні і моўчкі цалуе яе ў лоб. Брагіня абдымае Іжоту і шэпча ёй нешта на вуха. Іжота ўсміхаецца. У дзвярах на хвіліну з'яўляецца Трышчанавы галава.

Т р ы ш ч а н. Кароль ідзе! *(Знікае.)*

Б р а г і н я. Кладзіцеся ў ложак, і рабіце ўсё так, як я вам сказала.

Іжота кладзецца ў ложак, Брагіня хаваецца за ложак. Уваходзіць кароль Марка.

М а р к а. Каралева адна? *(Разглядаецца.)*

І ж о т а. Адна. Каму тут яшчэ быць, ваша вялікасць?

М а р к а. Не называй мяне «ваша вялікасць», заві проста Маркам.  
І ж о т а. Добра... Марка.

Кароль няпэўна ідзе да ложка.

І ж о т а. Ваша вялікасць!

М а р к а (*спалохана*). Што? (*Спыняецца*.)

І ж о т а. Перад тым, як вы споўніце сваю волю, абяцайце споўніць маю.

М а р к а. ?..

І ж о т а. Ёсць у нас такі звычай ў Арленды: калі мужчына кладзецца першае начы з дзяўчынаю, дык тушыць свечкі, каб дзяўчына не саромелася.

М а р к а. Добры звычай! (*Ціха*.) Сам хацеў яе пра тое папрасіць. (*Вяртаецца і тушыць свечкі*.)

У гэты час Брагіня мяняецца месцамі з Іжотай.

М а р к а. Панна Іжота здаволена?

Б р а г і н я (*з цемры*). Так, Марку.

### З’ява чацвёртая

Перад каралеўскай спачывальняй стаіць на варце Т р ы ш ч а н. Ён нервуецца і час ад часу кідае насцярожаныя позіркы на дзверы спачывальні.

Т р ы ш ч а н. Якая доўгая ноч! Так і буду ўсё жыццё стаяць пад дзвярыма спачывальні і вартаваць ложак караля з каралевай. Ложак маёй Іжоты, якая спіць зараз у абдымках караля Маркі... Навошта дзядзечка загадаў мне стаяць тут цэлую ноч? Можа, здэкуецца? І чаго ў двары замка чакаюць асядланыя коні і ўзброеныя вершнікі? Няўжо здагадаўся? (*Вымае меч з похваў*.) Эх, каб не рыцарскі кодэкс, не прысяга каралю! Параскідаў бы я гэтых ваяроў, пасадзіў Іжоту на каня, і рушылі б мы з ёю вандраваць па свеце, шукаць прыгодаў ды перамогаў на турнях. Але ж няможна парушыць рыцарскага слова і зрабіцца смяхоццем для цэлага свету! «Вунь, — скажуць людзі, — валацуга Трышчан, які выкраў жонку ў роднага дзядзькі, свайго караля, і цягаецца з ёй, каралевай, па корчмах ды лясах нібы з выляжанкай».

Са спачывальні выходзіць кароль М а р к а. Заўважае ў Трышчанавай руцэ меч.

М а р к а. Трышчане! Што здарылася?

Трышчан. Га? *(Зразумеўшы.)* Што вы, усё ў парадку, дзядзечку. *(Хавае меч у похвы.)* А як у вас?

Марка. Ах, прывёз ты мне не жонку, а чыстае золата. Буду ўдзячны табе за яе да канца дзён сваіх.

Трышчан. Я стараўся, дзядзечку.

Марка. Ведаю, ведаю, пляменніча. *(Паляпвае Трышчана па плячы.)*

Трышчан. Ці магу я быць вольны?

Марка. На жаль, не. Прыйдзецца табе яшчэ паслужыць мне: вось мушу зараз ехаць у замак да барона Брэўса.

Трышчан *(здзіўлена)*. Пасярод шлюбнай ночы?

Марка. Так, справы дзяржаўнай важнасці. Да мяне дайшлі чуткі аб перамовах Брэўса з каралём Перамонтам. Хачу заспець барона зняцаку і выкрыць здраду.

Трышчан. Што ж, у такіх выпадках трэба дзеяць смела і хутка. Едзем, дзядзечку. *(Збіраецца ісці разам з каралём.)*

Марка. А ты куды сабраўся? Ты застанешся тут, у замку, за гаспадара.

Трышчан. Хіба я не паеду з вамі?

Марка. Не. Будзеш ахоўваць каралеву Іжоту. Ведаеш, колькі зараз сноўдаецца па свеце вандроўных рыцараў, ахвочых да чужых жонак?

Трышчан *(супраціўляецца лёсу)*. Лепей хацеў бы ехаць з вамі.

Марка. Не заўсёды на гэтым свеце мусім рабіць тое, што хочам. Бывай, пляменніча!

Трышчан. Калі вернецца, дзядзечку?

Марка. Заўтра ўвечары.

Кароль выходзіць. Трышчан назірае за ім у акно. Чуецца дробат капытоў.

Трышчан. Паехаў. Ні пра што не здагадаўся, дзядзечку. Такі даверлівы: пакінуў злодзья вартаваць мех з золатам. І хто гэты злодзей? Я, высакародны Трышчан. Эх, Іжота, Іжота... І нашто я цябе пакахаў? Хіба на свеце іншых паненак няма?.. Але нічога з сабой парабіць не магу. Не магу жыць без Іжоты, а яна без мяне. *(Прачыняе дзверы ў спачывальню і шэптам кліча.)* Іжота!.. Ты спіш?.. Не стану яе будзіць. Няхай будзе для яе неспадзяванка: прачнецца, а замест нялюбага мужа побач Трышчан.

Трышчан знікае ў Іжоцінай спальні. Чуюцца асцярожныя, прыглушаныя крокі, і перад дзвярыма з'яўляецца кароль. Марка з мячом у адной руцэ, з падсвечнікам у другой.

Марка. От і ўсё. Пастка зачынілася. Ты ў маіх руках, Трышчане. І ніводзін рыцар не ўпікне мяне тваёй смерцю – на маім баку закон і справядлівасць. Праўда, я сам падштурхнуў цябе да здрады, але кожны змагаецца той зброяй, якую мае. Ты – сілай і хараством. Я — розумам і

хітрасцю. Вось толькі Іжота на чым баку? Яе цнатлівасць зблытала мне ўсе карты. Нявінная – невінаватая? Але ўсё роўна: у выйгрышы – я, у пройгрышы – Трышчан!

Знікае за дзвярыма спачывальні.

### З’ява пятая

У спачывальню да Іжоты ўваходзіць кароль М а р к а з мячом у адной руцэ, з падсвечнікам у другой. Бачыць на дыване ля ложка Трышчанава адзенне і меч. Стаўляе падсвечнік на стол, бярэ Трышчанаў меч, а адзенне запіхвае нагой пад ложак.

М а р к а (*урачыста*). О, Божа! Што я бачу! Мой пляменнік Трышчан, які быў мне замест сына, у ложку з каралевай!

Т р ы ш ч а н спрабуе намацаць меч ці хоць адзенне. Ж а н ч ы н а, убачыўшы над сабой караля Марку з двума ўзнятымі мячамі, спалохана крычыць і хаваецца за Трышчана.

Т р ы ш ч а н. Дзядзечку! Вы ж былі паехалі да барона Брэўса – здраду выкрываць!

М а р к а. Я выкрыў яе ўва ўласным ложку! Я сам выгадаваў найвялікшага здрадніка ў свеце і зараз уласнаю рукою яго заб’ю!

Т р ы ш ч а н (*кідае ў караля падушку*). Дзядзечку, аддайце меч! Вы не можаце забіць чалавека без зброі!

М а р к а (*адбіваецца*). Магу!

Т р ы ш ч а н (*кідае ў караля другую падушку*). Тады аддайце порткі! Вы не можаце забіць роднага пляменніка без портак!

М а р к а (*адбіваецца*). А ты без портак мог залезці ў ложак да каралевы?! О, Іжота!

З суседняга пакоя выходзіць Іжота.

І ж о т а. Што тут адбываецца, панове?

Здзіўленыя Трышчан і кароль Марка аслупянела глядзяць на Іжоту, пасля Трышчан паварочваецца і прыўздымае з ложка спалоханую Б р а г і н ю.

Т р ы ш ч а н

(*разам*). Брагіня?

М а р к а

І ж о т а. Ты – з Трышчанам?

М а р к а. Нічога не разумею! Трышчан – са служкаю Брагіняю?

І ж о т а (*пагардліва*). У каралевіным ложку?!

М а р к а. Што ўсё гэта значыць, пані Іжота? Можа, вы мне растлумачыце?

І ж о т а. Лепш вы мне, ваша вялікасць. Я – сведка, вы – удзельнік.

М а р к а. Адкуль мне ведаць! Я выбраўся з замка дзеля важных спраў, але вярнуўся... вярнуўся, каб развітацца з вамі.

І ж о т а. А я выходзіла на гаўбец паглядзець, куды гэта вы, пакінуўшы мяне адну сярод ночы, выбраліся.

М а р к а (*страціўшы цярпенне*). Дык што ж тут адбылося, га, Трышчане? Што робіш ты ў каралеўскім ложку?

Т р ы ш ч а н. Шукаю порткі, дзядзечку.

Трышчан нарэшце намацвае пад ложкам адзенне і пачынае апранацца. Брагіня кідаецца на калені перад каралём і каралевай.

Б р а г і н я. О, даруйце мне! Я адна ўва ўсім вінаватая! Гэта я зацягнула пана Трышчана ў ложак! Я ўпадабала яго з першага пагляду, яшчэ дома, у Арленды, і пасля жыла адзінай марай: як споўніць з ім сваю волю.

Трышчан з непрыхаваным здзіўленнем глядзіць на Брагіню і слухае, што яна гаворыць.

Б р а г і н я. Я доўга пакутавала, змагалася з грэшнымі пачуццямі, але аднаго разу не вытрымала і ўва ўсім прызналася пану Трышчану. Ён, як існы рыцар і кавалер, не мог адмовіць дзяўчыне, няхай сабе і служцы. Вось чаму мы і апынуліся разам у ложку.

М а р к а. Але чаму вы апынуліся ў каралеўскім ложку?

Б р а г і н я. Прабачце мне, ваша вялікасць!

М а р к а. Ну што ж, гісторыя вельмі смяхотная...

І ж о т а. Брудная!

М а р к а. І, ведаючы Трышчана, скажу: вельмі праўдападобная. Такія геройствы яму не навіна.

І ж о т а. О, я і не ведала пра такія перамогі слаўнага рыцара Трышчана!

Т р ы ш ч а н (*зірнуўшы на Іжоту*). Пані Іжота! (*Зірнуўшы на караля Марку*.) Дзядзечку! (*Зірнуўшы на Брагіню, якая паказвае яму на мігі*.) А! (*Махае рукой і адварочваецца*.)

М а р к а. Але гэтым разам, пляменніча, ты выбраў няўдалае месца для сваіх амурных прыгод. (*Урачыста*.) Ты зняславіў каралеўскі ложак. Таму пакінь назаўсёды замак і маё каралеўства.

Т р ы ш ч а н (*змрочна*). Вярніце меч, дзядзечку.

М а р к а. Ты і яго зняславіў. Здабудзеш сабе новы.

Трышчан моўчкі пакідае спачывальню.

М а р к а (*да Брагіні*). А ты ўстань, дзіця маё, ты не вінаватая. Не ты першая, не ты апошняя.

Б р а г і н я. Ваша вялікасць!

Брагіня цалуе каралю руку і пачынае хуценька апранацца.

І ж о т а (*гнеўна*). Ваша вялікасць, чаму вы распараджаецеся маімі служкамі? Ці вам не стае ўлады над баронамі ды рыцарамі, што вы берацеся апекавацца пакаёўкамі?

М а р к а (*здзіўлена*). Выбачайце, пані Іжота, я думаў...

І ж о т а. Дык вось, дазвольце мне думаць самой! І самой вызначаць лёс сваіх служак.

М а р к а. Ваша права, каралева.

І ж о т а (*да Брагіні*). Прэч адсюль, нягодніца!

Б р а г і н я. Мая гаспадыню!

І ж о т а. Распусніца! Каб вочы мае цябе больш ніколі не бачылі!

Б р а г і н я (*з горкай усмешкай*). Дзякуй, гаспадыню.

Брагіня кланяецца і пакідае спачывальню. Іжота падае на ложак і, не тоячыся, заходзіцца плачам.

М а р к а (*уражаны*). Што з вамі? Што значаць вашы слёзы, каралева? (*Убок.*) Здаецца, я зноў прайграў.

### Выход перад антрактам

На авансцэне з'яўляюцца Ф р а н ц і ш а к і К а м е д ы я н т к а, ва ўборах Трышчана і Брагіні, але з тэрмасам і кубачкамі для кавы. Сядаюць на краі сцэны, наліваюць у кубачкі каву з тэрмаса, п'юць і няспешна гутараць.

К а м е д ы я н т к а. Забылася ўзяць бутэрброды.

Ф р а н ц і ш а к. Шкада. Другая дзея будзе даўжэйшая.

К а м е д ы я н т к а. Нашто наагул яна патрэбная? Паказалі б аднаактоўку.

Ф р а н ц і ш а к. З такім фіналам?

К а м е д ы я н т к а. Можна падумаць, у другой дзеі фінал будзе лепшы.

Ф р а н ц і ш а к. Ты незадаволеная сваёй роляй?

К а м е д ы я н т к а. Што ты, роля нішто сабе. Амаль галоўная.

Ф р а н ц і ш а к. От бачыш!

К а м е д ы я н т к а (*падумаўшы*). П'еса мне не падабаецца. Хіба гэта камедыя?

Ф р а н ц і ш а к. Няўжо табе не смешна?

К а м е д ы я н т к а. Смешна, але тых, з каго смяюцца, шкада.

Ф р а н ц і ш а к. Ну, з такой філасофіяй шкада ўсіх, хто нарадзіўся на свет. Але ты – не філосаф, а камедыянтка.

К а м е д ы я н т к а. Няхай смяюцца з мяне: я пра гэта ведаю і сама гэтага хачу. А калі чалавек не ведае, не хоча?

Ф р а н ц і ш а к. Любая мая, а ў жыцці? Хіба чалавек ведае: трагедыя ягонае жыццё ці камедыя? Хіба ён выбірае, паводле законаў якога жанру жыць? (*Амаль цытуе.*) Пры нараджэнні мы трапляем у абставіны, якія не самі выбралі, і жывём паводле сцэнарыя, які не самі напісалі.

К а м е д ы я н т к а (*смяецца*). Затое ты – філосаф, а не камедыянт. Таму ў тваім спектаклі акцёры і не ведаюць, паводле законаў якога жанру гуляць. (*Уздымаецца.*) Спадзяюся ў другой дзеі ўсё высветліцца.

Ф р а н ц і ш а к. Я задаволены і першай дзеяй, але чакаю, што другая будзе яшчэ лепшая. (*Уздымаецца.*) Зрэшты, гэта залежыць толькі ад нас з табой.

К а м е д ы я н т к а. Хіба толькі ад нас?

Пакідаюць авансэну.

## Антракт

## ДЗЕЯ ДРУГАЯ

### Выход пасля антракту

На авансэне з'яўляюцца Ф р а н ц і ш к а і Т р а г і к.

Т р а г і к. Пані Францішка, я вас вельмі прашу: вызваліце мяне ад гэтае ролі.

Ф р а н ц і ш к а. Ну падумай, як я магу цябе вызваліць ад ролі, калі прадстаўленне яшчэ не скончана?

Т р а г і к. Давайце яго скончым, пакуль яно само не скончылася поўным правалам.

Ф р а н ц і ш к а. Што з табой, дружа? Я цябе не пазнаю.

Т р а г і к. Я сам сябе не пазнаю. Але хто чакаў такога развіцця дзеяння? Я змогся і не ведаю, што рабіць далей, як сябе паводзіць на сцэне.

Ф р а н ц і ш к а. Не здавацца! У першай частцы прадстаўлення мы трымаліся з годнасцю ў самых недарэчных абставінах.

Т р а г і к. Наша годнасць у такіх абставінах толькі павялічвае іх недарэчнасць і выклікае смех. А мы збіраліся граць трагедыю.

Ф р а н ц і ш к а. І ў гэтым ёсць свая трагедыя! А мы яшчэ можам змяніць сюжэт, перайначыць лёсы герояў.

Т р а г і к. Ад нас нічога не залежыць! І ад нашых герояў таксама. Усё залежыць ад абставінаў, у якія яны трапляюць. Мы іграем свае ролі ў чужой, не намі прыдуманай п'есе.

Ф р а н ц і ш к а. Але спрабуем іграць іх так, як мы гэтага хочам, спрабуем быць вольнымі ў навізаных нам сітуацыях!

Т р а г і к. Але калі яны зноў пачнуць смяцца... Няўжо яны не разумеюць, што глядзяць трагедыю?

Ф р а н ц і ш к а. Калі шмат смяцца, на вачах з'яўляюцца слёзы. Такім спосабам таксама можна дасягнуць трагічнага эфекту.

Пакідаюць авансэну.

### З'ява шостая

Пакойчык для начлегу ў прыдарожнай карчме. Адчыняюцца дзверы, і Б р а г і н я ўпіхвае ў пакой п'янага Т р ы ш ч а н а. Брагіня апранутая ў мужчынскі ўбор і выконвае пры Трышчане ролю збраяносца.

Т р ы ш ч а н (*вырываецца*). Пусці мяне! Не лягу спаць, пакуль не заб'ю нягодніка! Дзе гэты казапас з Кесарыі, які называе сябе рыцарам Блерыжам? Я выклікаў яго на двубой! Куды ён падзеўся, баязлівец?

Б р а г і н я. Досыць на сёння двубояў, пане Трышчане! Колькі можна? Раніцай, не паспелі вы падняцца з ложка – двубой з рыцарам Дондзіэлем, якога адразу ж у ложка і паклалі. Па абедзе ў графа Саграмара – двубой з гэтым самым Саграмарам і, о Божа, вчэра няшчаснаму графу ўжо не спатрэбілася.

Т р ы ш ч а н. Але гэты нахлебнік Блерыж мяне абразіў! Увесь вечар пілі разам, раптам ён пачынае заглядацца на маю каханку!

Б р а г і н я. Але калі вы сядалі піць, яна была ягонаю каханкай.

Т р ы ш ч а н. Ну і што з таго? Яна мяне пакахала.

Б р а г і н я (*уздыхае*). Усе дзяўчаты, як толькі вас пабачаць – то ўжо і кахаюць. Згадзіцеся, пане Трышчане, што іхнім гаспадарам гэта прыносіць вялікія клопаты.

Т р ы ш ч а н (*адмахваецца*). А! Я заўсёды да іх паслугаў. Дарэчы, Брагіня, ты не ведаеш, куды падзелася тая Блерыжава дзяўчына?

Б р а г і н я. Яна паднялася ў пакой да Блерыжа, як толькі вы зламалі лаву.

Т р ы ш ч а н. Зламаў лаву? Нічога не разумею. Ёй што, не было дзе сядзець?

Б р а г і н я. Было, але лаву вы зламалі на галаве ў Блерыжа, і дзяўчына мусіла праводзіць яго ў пакой, каб неяк памагчы.

Т р ы ш ч а н. Шкада. У яе былі такія закаханыя вочы. І чароўная ўсмешка.

Б р а г і н я. Як вы можаце, пане Трышчане? Удзень яшчэ плакаліся, што жыць не можаце без Іжоты, а ўвечары спакушаецца ўсмешкай нейкай распусніцы! Дзіўна вы сябе паводзіце для няшчаснага закаханага. Бясконцыя бойкі, мора віна, рой дзяўчат вакол ложка. Бедная пані Іжота, ведала б яна, каго пакахала!

Т р ы ш ч а н *(пагрозліва)*. Сціхні! *(Кідаецца на Брагіню і сціскае яе за плечы.)*

Б р а г і н я. Ай!.. Пусціце, мне баліць!

Т р ы ш ч а н *(адпускае Брагіню)*. А мне, думаеш, не баліць? *(Падыходзіць да ложка, вымае з-пад падушкі невялічкі Іжоцін партрэцік. Стаўляе партрэцік на стол, сядзе на ложак і пачынае “спавядацца”.)* Любая Іжота, не слухай гэтую дурніцу. Яна не разумее, якая пакута – кахаць цябе і не мець змогі споўніць жаданне. *(Стукае кулаком па стале.)* Кахаць – і не бачыць, кахаць – і не абдымаць, кахаць – і не мець на гэта права! *(Зноў стукае кулаком па стале, ад чаго стол аж падскоквае.)* О Іжота, ці суджана нам зноў сустрэцца на зямлі? *(Абхапіўшы галаву рукамі, схляецца над сталом і плача.)*

Брагіня падыходзіць да Трышчана і сядзе побач з ім на ложак. Суцяшае яго, гладзіць па галаве.

Б р а г і н я. Ну, супакойцеся, Трышчане! Не трэба ламаць стала, не трэба плакаць. Лепш кладзіцеся спаць. Спачніце, а заўтра раніцай выклічаце на двубой якога рыцара.

Т р ы ш ч а н. Не дапаможа, Брагіня. Некалі перамогі суцяшалі, а цяпер – не. Цяпер я шукаю толькі смерці.

Б р а г і н я. Навошта такому маладому, прыгожаму рыцару думаць пра смерць? Пашкадуйце ўсіх тых дзяўчат, якія вас кахаюць у кожнай карчме. Падумайце лепш пра іх: пра закаханыя вочы, чароўныя ўсмешкі.

Т р ы ш ч а н. І дзяўчаты не дапамогуць. З кожнай з іх я спрабую забыць Іжоту, але не выходзіць. Я абдымаю чарговую красуню і ўяўляю, што абдымаю Іжоту, але прачынаюся падмануты і яшчэ самотнейшы. Пусты ж ложак наводзіць на мяне жах. *(Усхлітвае.)* Ты застанешся са мной, Брагіня?

Б р а г і н я *(цалуе Трышчана ў шчаку)*. Хіба я калі пакідала вас у адзіноце, мой гаспадар? Толькі не прачынайцеся падманутым. Я – служба Брагіня, а не каралева Іжота. І не забудзьце, мы заўтра выпраўляемся. *(Укладае Трышчана ў ложак.)*

Т р ы ш ч а н. А куды мы заўтра выпраўляемся?

Б р а г і н я. Да караля Артыгуша, на турнай рыцараў Круглага Стала. Там вас ужо чакае тузін пакрыўджаных рыцараў і два тузіны тых, каго вы яшчэ паспееце пакрыўдзіць.

Трышчана. О, хіба можна забыцца на найвялікшы рыцарскі турнай у свеце? Там я нарэшце сустрэнуся з Анцалотам Азёрным і пабачу каралеву Жэнібру. Трэба выспацца і набрацца сілаў. *(Засынае.)*

Брагіня *(распранаецца)*. Які сэнс не пускаць да Трышчана распусных кабет, калі потым даводзіцца залазіць да яго ў ложка самой? *(Мява пацягваецца.)* Пабачыла б нас зараз каралева Іжота. *(Разважліва.)* Зрэшты, у пакоі адзін ложка, не класціся ж на падлогу. *(Азіраецца і бачыць, што Трышчан спіць.)* Зірніце на яго – ён ужо спіць як дзіця! А казаў, што не можа адзін заснуць, што вар’яцее ў пустым ложку. *(Бярэ грэбень і расчэсвае перад люстэркам валасы.)* Але сама смешна, што я яму веру. Веру, што шчыры, і калі плача, і калі п’е віно, і калі распуснічае. Я нават крышачку кахаю яго. Але па-свойму, не так, як Іжота. Іжота кахае таго Трышчана, якога сабе прыдумала. А мне падабецца ён сапраўдны, зямны... Але хто б ведаў, як я ад яго стамілася! Як я хачу назад у палац!

Адчыняюцца дзверы, і ў пакой без стуку ўваходзіць захутаны ў плашч Незнаёмы.

Незнаёмы. Я ведаю.

Брагіня *(спалохана)*. Ой! Хто ты такі? Што робіш ноччу ў чужым пакоі? Трышчане!

Незнаёмы. Не трэба яго будзіць! Я ад каралевы Іжоты!

Брагіня. Ад каралевы Іжоты? Мне здаецца, ты больш падобны да забойцы, чым да каралеўскага пасланца. *(Пакуль апрацаецца, неўпрыкмет бярэ са стала кінжал і хавае за спіну.)*

Незнаёмы. А мне здаецца, ты больш падобная да каханкі Трышчана, чым да яго збраяносца, Брагіня.

Брагіня. Бачу, ты мяне добра ведаеш! А я цябе – не. *(Выхапляе кінжал і прыстаўляе да грудзей Незнаёмага)*. Годзе жартаў, кажы: хто ты? Інакш я заб’ю цябе.

Незнаёмы. Ты сапраўды хочаш ведаць, хто я? Але тады табе цяжка будзе мяне забіць. *(Адкідвае капюшон.)*

Брагіня. Кароль Марка! Ваша вялікасць! *(Апускае кінжал, але праз хвіліну зноў няпэўна ўздымае яго, праўда, трымае на адлегласці ад караля.)*

Марка. Апусці кінжал, Брагіня, ты аддана служыш свайму гаспадару. Але ягонаму жыццю нішто не пагражае. Каб я хацеў забіць Трышчана – наўрад ці прыйшоў бы сюды сам. У мяне стае для гэтага вояў, праўда?

Брагіня, падумаўшы, кладзе кінжал на стол, пасля схіляецца перад каралём у паклоне.

Брагіня. Даруйце, ваша вялікасць.

М а р к а. Дарую, калі ты ўва ўсім прызнаешся.

Б р а г і н я (*уздымае галаву*). У чым прызнаюся, ваша вялікасць?

М а р к а (*важна*). У тым, што я ўжо сам ведаю.

Б р а г і н я. О! (*Закрывае твар рукамі*). Мне сорамна, ваша вялікасць! Адкуль вы даведаліся?

М а р к а. Прыезджала Іжоціна маці, каралева Арлендыі, і расказала мне пра фляшку з чароўным пітвом. Падрабязнасці я хацеў бы даведацца ад цябе.

Б р а г і н я. Уф! (*З палёгкай уздыхнуўшы, адкрывае твар*.) А я баялася... (*Убок*.) А я ледзь не прызналася, што была з ім у ложку!

М а р к а (*насяржана*). Чаго ты баялася?

Б р а г і н я (*навесялеўшы*). Я баялася, што вы мне ніколі не даруеце тую праклятую фляшку. (*Бадзёрым голасам*). Значыць, так: дала мне каралева Арлендыі фляшку з мілосным пітвом – для вас і для панны Іжоты. І я яе старанна ад усіх хавала, ажно да апошняга дня. А ў апошні дзень, перад самым прыбыццём у Карнаваль, не дагледзела, і Трышчан з Іжотаю тое мілоснае пітво замест віна выпілі. З тае фляшкі ўсе беды і пачаліся.

М а р к а. Так я і думаў. Адно мне незразумела... Як пасля ўсяго гэтага Іжота захавала цнатлівасць? У першую ноч каралева прымала мяне дзяўчынай.

Б р а г і н я. Дык я пасля таго, як пабачыла ў руках у Іжоты тую праклятую фляшку, ні на хвіліну не пакідала гаспадыню сам-насам з Трышчанам!

М а р к а. Добра, я дарую табе і, можа, дазволю вярнуцца ў палац, калі ты выправіш сваю памылку.

Б р а г і н я (*нясмела*). А як яе можна выправіць?

М а р к а. Слухай мяне ўважліва. (*Адхінае плашч і здымае з паса фляшку*.) Гэтую фляшку...

Б р а г і н я. Ха, знаёмая фляшачка!.. (*Сустрэўшы гнеўны позірк караля Маркі*.) Прабачце, ваша вялікасць.

М а р к а. Гэтую фляшку дала мне каралева Арлендыі і сказала, што калі Трышчан з Іжотай вып'юць з яе, яны перастануць кахаць адно аднаго. Складанасць у тым, што Трышчан з Іжотай мусяць выпіць з фляшкі разам і не ведаючы, што п'юць.

Б р а г і н я (*убок, але недастаткова ціха*). А хто будзе ведаць, што яны п'юць?

М а р к а (*пачуўшы*). Ты.

Б р а г і н я (*спалохана*). Я?

М а р к а. Ты нальеш ім пітво ў кубкі і дасі выпіць.

Б р а г і н я. А потым?

М а р к а. Потым Трышчан пойдзе вандраваць па свеце, мы з Іжотай будзем у згодзе правіць каралеўствам, ну а ты можаш выбраць: вандраваць з Трышчанам ці жыць у палацы пры Іжоце.

Б р а г і н я. Толькі не вандраваць! Пашкадуйце няшчасную дзяўчыну, ваша вялікасць! У мяне бакі баляць ад начлегаў на мулкіх паходных ложках, а ў бялізне, выбачайце, вядуцца вошы. Я не хачу есці ў брудных харчэўнях, а мыцца ў халоднай рэчцы. А яшчэ гэтая нязручная мужчынская вопратка і штодзённае гарцаванне на кані!

М а р к а (*устае з-за стала*). Добра, застанешся з намі ў палацы.

Б р а г і н я (*кланяецца*). Дзякуй, ваша вялікасць! А як Трышчан сустрэнецца з Іжотай?

М а р к а (*стомлена*). Прыедзе заўтра ў палац. Каралева хворая, апошнімі днямі рэдка ўстае з ложка. Трышчан пераапрапанецца лекарам, ты зробішся ягоным вучнем. Мяне ў палацы не будзе.

Б р а г і н я. Цяжка будзе пераканаць Трышчана пераапрапануцца ў вопратку лекара і пайсці ў палац без мяча. Ён з ім нават спіць, што прыносіць недасведчаным дзяўчатам пэўныя клопаты.

М а р к а. Вось ліст да Трышчана ад Іжоты. (*Вымае з кішэні скручаны пергамін.*) У ім яна просіць свайго каханага наведаць яе, цяжка хворую. пераапрапануўшыся лекарам. (*Аддае ліст Брагіні.*)

Б р а г і н я. Ліст сапраўды пісала пані Іжота?

М а р к а. Так, у вялікай таямніцы. Нават я пра яго нічога не ведаю.

Б р а г і н я (*з недаверам*). А хто ўзяўся перадаць ліст Трышчану?

М а р к а. Адзін надзейны чалавек на імя Аўдрэт, якому яна не прыстаўляла да грудзей кінжала і не загадвала паказваць твару. (*Накідвае на галаву капюшон і ідзе да дзвярэй.*) Да сустрэчы ў палацы.

Б р а г і н я. Вы ж казалі, што вас там не будзе, пане каролю!

М а р к а. Ах так, праўда! (*Адчыняе дзверы.*)

Б р а г і н я (*бяжыць наўздагон*). А фляшку, ваша вялікасць? Вы забыліся аддаць фляшку з мілосным пітвом!

М а р к а (*азірнуўшыся*). Я не забыўся. Я аддам яе табе ў палацы. (*Выходзіць.*)

Б р а г і н я (*злосна*). У якім цябе не будзе... Каб ты здох, ваша вялікасць. (*Стаіць разгубленая пасярод пакоя з лістом у руках.*) Што ж мне зараз рабіць? Каму служыць? Каралю? Каралеве? Трышчану? Ці самой сабе? (*Падыходзіць да ложка і трасе Трышчана.*) Пане Трышчане, прачніцеся!

Трышчан падхапляецца і хапаецца за меч.

Т р ы ш ч а н. Што здарылася? (*Разглядаецца.*) Хіба ўжо раніца?

Б р а г і н я. Не можам мы чакаць раніцы. Пані Іжота кліча вас да сябе.

Трышчан. У палац караля Маркі? Нічога не разумею.  
Брагіня. Вось ліст, прачытайце – і ўсё зразумеете. Толькі хутчэй.

Брагіня аддае Трышчану ліст. Пакуль Трышчан чытае, Брагіня апрачае яго.

Трышчан (*уголас*). “...як рыба без вады жыць не можа, так і я без цябе не магу жыць”. Бедная Іжота! Яна памірае, бо не можа без мяне. Каханая мая! (*Цалуе ліст.*) Але што за блазенская прыдумка з пераапрапаннем у лекара?

Брагіня. А як іначай мы прабярэмся ў замак і трапім у палац? “Добры дзень, дзядзечку, гэта я, ваш пляменнік Трышчан, прыехаў наведць сваю хворую цётчку”, — скажаце вы каралю, так?

Трышчан (*важна*). Пераапрапанне ў лекара пярэчыць гонару рыцара. Ты як збраяноса найвялікшага рыцара ў свеце павінна гэта ведаць.

Брагіня (*злосна*). А пераапрапанне выляжанкі ў вопратку збраяноса не пярэчыць гонару найвялікшага рыцара ў свеце?

Трышчан. Не, бо пераапрачаешся ты, а не я. Апрача таго, я чуў ад Іжоты баладу нейкага вандроўнага рыцара, у якога збраяносам была дзяўчына. Паэт гэта ўхваляў.

Брагіня. Я чула ад пані Іжоты баладу пра вандроўнага рыцара, які пераапрапуўся ў лахманы жабрака, каб толькі пабачыць сваю каханую. Згадзіцеся, выбраўшы для вас вопратку лекара, а не лахманы жабрака, вашая каханая выявіла добры густ.

Трышчан. Хм, можа, і праўда. А меч? Лекары не носяць мячоў.

Брагіня. Вы не на вайну едзеце, а да сваёй каралевы.

Трышчан. А кароль? Праўда, Іжота піша, што яго не будзе заўтра ў палацы, але...

Брагіня. Вы не верыце пані Іжоце?

Трышчан. Я не веру каралю Марку.

Брагіня. А мне вы верыце?

Трышчан. Як самому сабе, Брагінечка. (*Абдымае па-сяброўску Брагіню.*)

Брагіня. Тады – у палац. Па дарозе заедзем у мястэчка, расстараемся лекарскую вопратку і фальшывую бараду.

Трышчан. А барада навошта?

Брагіня. Што за лекар без барады? Блазнаваць дык блазнаваць, пане Трышчане!

Выходзяць з пакоя.

## З’ява сёмая

Спачывальня каралевы Іжоты. І ж о т а сядзіць на ложку і чытае ўголас нейкі рукапіс. У спачывальню неўпрыкмет уваходзіць кароль М а р к а. Стаўшы так, каб Іжота яго не бачыла, слухае.

І ж о т а (*чытае*). “І назаўтра Трышчан убраўся ў зброю й паехаў за рыцарам Блерыжам, і дагнаў яго на полі й гукнуў: “Рыцару, сцеражыся мяне!” Блерыж абярнуўся і ўзяў шчыт і дзіду, і абодва яны былі вялікае добраці. Скочылі яны адзін на аднаго і ўдарыліся гэтак моцна, што дрэўкі дзідаў паламаліся і абодва разам з коньмі пападалі на зямлю. І адразу падхапіліся і пачалі ганяцца па полі, як ільвы, наскокваючы адзін на аднаго, як рыцары, якім няма роўні ні блізка, ні далёка. Прыбіваў Блерыж Трышчана, і той адбіваўся мечам і шчытом і падаў на калені пад моцнымі Блерыжавымі ўдарамі, а калі Трышчан прыбіваў Блерыжа, той адбіваўся мечам і шчытом і падаў на калені пад моцнымі Трышчанавымі ўдарамі. І пад канец бітвы Трышчан адкінуў шчыт, узяў меч у абедзве рукі й, не ўхіляючыся, прыступіў да Блерыжа і выцяў яго магутным ударам па шаломе. І Блерыж упаў на зямлю і ляжаў доўгі час, не ведаючы, дзень стаіць ці ноч. Тады Трышчан злітаваўся і сказаў пераможанаму рыцару Блерыжу: “Дарую табе жыццё, каб ты ездзіў і славіў паўсюль каралеву Іжоту – маю ўкаханую пані”. (*Згортвае рукапіс.*) Як хутка разносіцца па свеце слава пра Трышчана!

М а р к а. І пра яго ўкаханую пані, каралеву Іжоту. (*Падыходзіць да ложка.*)

І ж о т а. Кароль! (*Уздымаецца з ложка, каб прывітаць караля.*) Я не чула, як вы ўвайшлі.

М а р к а. Раней вы хоць адмаўлялі сваю віну, сумленна хлусілі. Цяпер абьякава прызнаецеся ўва ўсім.

І ж о т а. Я стамілася хлусіць. І я... скоро памру.

М а р к а (*крычыць*). Чаму вы, чаму ён?! (*Апомніўшыся.*) Прабачце, каралева, я вас стаміў. (*Дапамагае Іжоце ўладкавацца ў ложку і вяртае ёй рукапіс.*) Я зусім забыўся, што вы хворая. Дарэчы, сённа ў палацы з’явіўся нейкі новы лекар, клянецца, што можа вас вылечыць. (*Углядаецца ў Іжоцін твар.*)

І ж о т а. Вы яго бачылі?

М а р к а. Не. З ім гаварыў наш прыдворны лекар. Я сустрэнуся з ім, калі ён вас вылечыць. А пакуль я мушу вас пакінуць, мая дарагая. (*Выходзіць са спачывальні.*)

І ж о т а (*усхвалявана*). Трышчан! Гэта мусіць быць Трышчан! (*Спрабуе прывесці сябе ў парадак.*)

У спачывальню зазірае Н е з н а ё м ы ў плашчы, з накінутым на галаву капюшонам.

Н е з н а ё м ы. Ваша высокасць, ён прыйшоў. Ён тут...

І ж о т а. Ах, Аўдрэт, не ведаю нават, як табе дзякаваць! Але кліч яго, кліч хутчэй!

Незнаёмы кланяецца і знікае за дзвярыма. Праз хвіліну ў спачывальні з'яўляецца Трышчан, пераапрануты ў лекара, за ім услед – Брагіня, пераапранутая ў лекарскага вучня, і Незнаёмы. Трышчан кідаецца да Іжоты, Брагіня і Незнаёмы застаюцца ў парозе.

Трышчан. Іжота!

Іжота. Трышчане! *(Углядаецца ў незнаёмы барадаты твар.)* Няўжо гэта ты?

Трышчан. Я, я, Іжота!

Трышчан і Іжота абдымаюцца. Незнаёмы расхінае плашч, здымае з паса фляшку і аддае Брагіні.

Незнаёмы. На, і хутчэй дай ім выпіць. Я не магу бачыць, як яны абдымаюцца.

Брагіня *(шэптам)*. Вы абяцалі, што вас не будзе ў палацы, ваша вялікасць! А калі б я ведала, што вы прыйдзеце разам з намі ў спачывальню...

Незнаёмы. Мяне няма. Ёсць Аўдрэт, каралевін служка. Ну, калі яны перастануць абдымацца! Я не вытрымаю!

Брагіня *(спалохана)*. Вы далі слова, ваша вялікасць!

Незнаёмы. Шкада, што ў гэтай фляшцы не атрута.

Брагіня. Вы пэўныя ў гэтым, ваша вялікасць?

Незнаёмы. А ты спраўдзь.

Іжота *(адхінуўшыся ад Трышчана)*. Твая рудая барада... перашкаджае цалавацца. *(Смяецца, як дзіця.)*

Трышчан *(збянтэжана)*. Зараз я здыму яе. *(Азіраецца.)* Твайму служку можна давяраць?

Іжота. Так, гэта Аўдрэт. Менавіта ён прыдумаў, як табе прабрацца ў палац. *(Гледзіць на Брагіню.)* А твой служка? Ягоны твар падаўся мне знаёмым.

Трышчан *(зняўшы баряду)*. А гэта... *(зірнуўшы на Брагіню)* гэта таксама надзейны чалавек. Але што мы ўсё пра служак, Іжота? *(Да служак.)* Прэч! *(Цалуе Іжоту.)*

Іжота *(да служак)*. Пакіньце нас, калі ласка. *(Цалуе Трышчана.)*

Трышчан. Каханая мая!

Іжота. Любы мой!

Трышчан і Іжота мілуюцца, не зважаючы больш на Брагіню і Незнаёмага.

Незнаёмы. Пакінуць іх адных? Ніколі! *(Да Брагіні.)* Зрабі што!

Б р а г і н я. Што я магу зрабіць? Калі я зараз перашкоджу Трышчану, ён мяне заб'е!

Н е з н а ё м ы. А калі не перашкодзіш, я заб'ю вас абаіх! *(Скідае з сябе плашч і ператвараецца ў караля Марку.)*

Б р а г і н я *(у роспачы)*. О Божа! *(Спрытна падбірае плашч і накідвае яго на караля Марку.)* Прыдумала, ваша вялікасць! *(Выштурхоўвае Незнаёмага за дзверы і знікае за ім, але праз хвіліну вяртаецца.)* Пане Трышчане! Пане Трышчане!

Т р ы ш ч а н *(адрываецца ад Іжоты і кідае гнеўны позірк на Брагіню.)* Ты яшчэ тут?!

Б р а г і н я. Там – кароль Марка!

Т р ы ш ч а н. Ён у палацы?

І ж о т а. Ратуйся, Трышчан!

Т р ы ш ч а н. Здрада! Дзе мой меч?! *(Дарэмна шукае меч.)*

Б р а г і н я. Дзе ваша барада? Вы забыліся, што вы – лекар? Супакойцеся, пане Трышчане, і бярыцеся за справу. Я падрыхтую лекі.

Брагіня вымае з лекарскага куфэрка фляшку, два кубачкі і разлівае пітво з фляшкі па кубачках. Трышчан нарэшце знаходзіць і прыладжвае да твару бараду. Іжота сядзе на ложак і назірае за дзвярыма. Дзверы адчыняюцца, і паказваецца галава к а р а л я М а р к і.

М а р к а. Ну, як поспехі?

Т р ы ш ч а н *(накланіўшыся)*. Прычыны хваробы я высветліў, ваша вялікасць, зараз дам каралеве прыняць лекі.

М а р к а. Не забудзься, кастапраў, спачатку прыняць іх сам. Такі звычай пры каралеўскім двары.

Б р а г і н я. Мой гаспадар ведае гэты звычай, ваша вялікасць. *(Падносіць кубачкі Трышчану і Іжоце.)* Прашу выпіць, ваша высокасць, і вам стане лепш.

І ж о т а. На жаль, я не веру ў лекі.

Трышчан і Іжота бяруць кубачкі. Трышчан імгненна апаражняе свой кубачак, Іжота няспешна п'е з свайго. Кароль Марка ў дзвярах і Брагіня ля ложка з хваляваннем назіраюць за імі.

М а р к а *(шэптам)*. Сталася!

Выпіўшы пітво, Трышчан з недаўменнем зазірае ў парожні кубачак, пасля глядзіць на Іжоту, на Брагіню і нарэшце на караля Марку. На Трышчанавым твары з'яўляецца шчаслівая дзіцячая ўсмешка.

Т р ы ш ч а н *(радасна)*. Дзядзечка Марка! *(Падае як нежывы на падлогу.)*

І ж о т а *(спалохана)*. Трышчан!!!

Б р а г і н я (*істэрычна*). Забойца! Ты атруціў яго!

Брагіня кідаецца на караля Марку і, выхапіўшы ў яго з-за пояса кінжал, уносіць над галавой. Кароль Марка адбірае ў Брагіні кінжал і адштурхоўвае яе ад сябе так, што яна падае на падлогу побач з Трышчанам. За адным разам у Брагіні спадае з галавы каптур, адкрываючы капу валасоў.

М а р к а. Ты сама атруціла яго, дурніца!

І ж о т а. Брагіня. (*Падае як нежывая на ложак.*)

М а р к а. Не, гэтага не можа быць! Іжота! (*Выпусціўшы з рук кінжал, кароль Марка кідаецца да Іжоты і спрабуе яе ажывіць.*) Гэта не я, Іжота! (*Трасе Іжоту.*) Вярніся да мяне, гэта не я! (*Плача.*) Што я нарабіў!

Б р а г і н я. Ты атруціў іх абаіх, вар'ят!

М а р к а. Не, гэта не я. Я толькі аддаў табе фляшку. Гэта ты, ведзьма, атруціла каралеву!

Б р а г і н я. Вар'ят! Вар'ят!

Брагіня ў сутаргах б'ецца над Трышчанам. Трышчан раптам выдае незадаволены стогн і расплюшчвае вочы.

Т р ы ш ч а н. Брагіня, перастань мяне трэсці!

Брагіня адскоквае ад Трышчана, нібы апёкшыся.

Б р а г і н я. Ён жывы!

М а р к а. Жывы?

Трышчан прыўздываецца і разглядаецца, спрабуючы зразумець, што дзеецца вакол яго. Брагіня кідаецца да Трышчана, абмацвае, абдымае, цалуе.

Б р а г і н я. Пане Трышчане! Любы Трышчане! Ты жывы!

Т р ы ш ч а н. А што здарылася? Быў двубой? Я забіты? Нічога не помню. (*Абмацвае сябе і знаходзіць бараду.*) А гэта што такое? (*Здымае бараду і разглядае яе.*)

М а р к а. Але калі ён не атруціўся, чаму атруцілася Іжота?

Брагіня, жвавая, нібы ртуць, падб'ягае да ложка і нахіляецца над Іжотай. Дакранаецца да скроні, бярэ за руку і пераконваецца, што Іжота – жывая.

Б р а г і н я. А хто вам сказаў, ваша вялікасць, што каралева атруцілася? Яна проста знепрытомела.

М а р к а. Знепрытомела? (*Абдымае непрытомную Іжоту.*) Мая каралева!

Трышчан. Што, нарэшце, тут адбылося? *(Да караля Маркі.)* Чаму вы назвалі гэтую жанчыну каралевай? Хіба вы ажаніліся, дзядзечку? *(Пазяхае.)*

Марка. Ты не ведаеш, хто гэтая жанчына? *(Да Брагіні.)* Ён яе не помніць. Ён забыўся пра яе.

Брагіня. Пітво падзейнічала! Трышчан і Іжота больш не кахаюць адно аднаго.

Марка. Я не хачу, каб яны зноў пазнаёміліся. Зараз жа выбірайцеся з палаца, і каб вочы мае вас не бачылі!

Брагіня *(абурана)*. Вы ж абяцалі пакінуць мяне ў палацы, ваша вялікасць!

Марка. Пасля таго, як ты ўчыніла замах на жыццё караля, цябе чакае смяротная кара. Паклікаць варту?

Брагіня. Не трэба, не трэба, ваша вялікасць. Я ўжо адчула ў сабе прагу да вандраванняў. Мы выпраўляемся да караля Артыуша на найвялікшы рыцарскі турнай у свеце.

Трышчан, якому абрыдла перашэптванне караля Маркі з Брагіняй, з усяе сілы стукае кулаком па падлозе, ад чаго нават Іжоцін ложка падскоквае ўгору. Кароль Марка і Брагіня спалохана глядзяць на Іжоту, але тая па-ранейшаму ляжыць нерухома.

Трышчан *(незадаволена)*. Чаго вы перашэптваецеся? І чаму пазіраеце на мяне як на вар'ята?

Брагіня. Пане Трышчане, я вам усё растлумачу. Пасля таго, як рыцар Блерыж разламаў аб вашу галаву лаву, з вашай памяццю...

Трышчан *(уздымаецца з-за стала)*. Што? Дзе гэты хам?

Брагіня. Ён чакае вас на турнаі рыцараў Круглага Стала. Турнай заўтра пачынаецца, нам трэба спяшацца.

Трышчан. О, я сустрэнуся з Анчалотам Азёрным і нарэшце пабачу каралеву Жанібру! *(Да караля Маркі.)* А вы мяне пусціце, дзядзечку?

Марка. А няўжо ж, пляменніча. Інакш каралева Жанібра мне не даруе.

Трышчан *(да Брагіні)*. Едзем! Вось толькі дзе мой меч і даспехі?

Брагіня. Ваш меч, даспехі і вопратку забраў рыцар Блерыж у якасці трафею!

Трышчан. Якая ганьба! *(Хапаецца за галаву.)* Што ж мне рабіць?

Брагіня. Ды вось, ваш дзядзечка абяцаў падараваць вам новую зброю і даспехі. Праўда, ваша вялікасць?

Марка *(гнеўна)*. Што?! *(Скарыўшыся.)* Ах так, праўда. Скажыце майму каралеўскаму збройніку, што я загадаў выдаць свайму пляменніку Трышчану зброю і даспехі для ўдзелу ў турнаі рыцараў Круглага Стала.

Трышчан *(усхвалявана)*. Дзякуй вам, дзядзечку!

Марка. Бывай, пляменніча!

Трышчан і Іжота кіруюцца да дзвярэй, і тут іх даганяюць Іжоціны словы.

**І ж о т а.** Трышчане, не пакідай мяне адну!

Кароль Марка і Брагіня паварочваюцца і аслупянела глядзяць на Іжоту, якая сядзіць на ложку. Трышчан азіраецца, але не разумее, што ад яго хочуць.

**І ж о т а.** Трышчане, любы, вазьмі мяне з сабой! *(Працягвае рукі да Трышчана.)*

**Т р ы ш ч а н** *(да Брагіні).* Чаго хоча гэтая жанчына?

**Б р а г і н я.** Яна трызніць. Уцякайма, пане Трышчане. *(Выштурхоўвае Трышчана з пакоя і таксама знікае за дзвярыма.)*

**І ж о т а** *(роспачна).* Трышчан!

**М а р к а** *(ашалела).* Яна не забылася на яго. Яна кахае яго паранейшаму. Мяне ашукалі! Варта, затрымаць іх! *(Выбягае з пакоя.)*

**І ж о т а** *(плача).* Трышчане, вярніся. Я памру без цябе, Трышчане.

### **З’ява восьмая**

Ноччу ў садзе перад палацам караля Маркі. З-за дрэў паказваюцца **Т р ы ш ч а н** і **Б р а г і н я**.

**Б р а г і н я.** Здаецца, у садзе нікога няма. Можам змяніць дух.

**Т р ы ш ч а н.** Напэўна, чакаюць нас у засадзе ля замкавай брамы. Можа, нарэшце ты скажаш, чаму дзядзечка хоча забіць мяне?

**Б р а г і н я.** Занадта доўгая гісторыя, каб яе зараз расказваць. Досыць таго, што вы пераканаліся ў яго намерах.

**Т р ы ш ч а н.** О, так, ён быў як шалёны і крычаў ваярам: “Забіце іх! Пасячыце гэтых сабак на кавалкі!” Каб ён не быў маім дзядзькам і каралём, за такія словы я выклікаў бы яго на двубой.

**Б р а г і н я.** Не спадзявайцеся, што ён прыме ваш выклік. Ён хутчэй пырне вас з-за рога кінжалам. Давайце думаць, як нам выбрацца з замка.

**Т р ы ш ч а н.** Я ўсё ж хацеў бы пабачыць, што робіцца ля брамы. І, можа, здабыць які меч. Чакай мяне тут.

Трышчан знікае між дрэў.

**Б р а г і н я** *(злосна).* Як я магла паверыць каралю Марку!

Брагіня не заўважае, як да яе падкрадаецца каралева **І ж о т а**, захутаная ў доўгі плашч. Іжота хапае Брагіню за валасы і прыстаўляе кінжал да горла.

**Б р а г і н я.** Ай!

І ж о т а. Ціха! Я пакуль што не збіраюся цябе забіваць. Дзе Трышчан?

Б р а г і н я. Не ведаю. Ой! Ён павінен прыйсці сюды.

І ж о т а. Вось ты і здрадзіла свайму гаспадару, дзяўчына! А я лепш згадзілася б памерці.

Іжота апускае кінжал і адштурхоўвае ад сябе Брагіню.

Б р а г і н я (*азірнуўшыся*). Пані Іжота!

І ж о т а. Ты цяпер служка Трышчана? Турнаі, пагулянкі, начлегі ў карчме і пад голым небам! Затое пад бокам у Трышчана!

Б р а г і н я (*апусціўшы галаву*). Не я выбірала свой лёс, пані. Вы самі выштурхнулі мяне прэч пасля таго, як я выратавала вас на шлюбным ложку.

І ж о т а. О, ты з радасцю кладзешся замест мяне ў ложак! І да караля Маркі, і да Трышчана! Распусная дзеўка!

Б р а г і н я. Я не заслужыла гэтых словаў. (*Плача, закрывшы твар рукамі.*)

І ж о т а. На гэтым свеце лепш нарадзіцца служкай, чым каралевай. Тады ты можаш скакаць на кані побач са сваім каханым, падносіць яму стравы і віно, ахоўваць яго сон. Тады табе не трэба сядзець на троне побач з нялюбым мужам, дбаць пра гонар роду, а ноччу заходзіцца ад слёз і кусаць локці з распачы! (*Прыязна*). Ну, супакойся. Не плач. Дзе ж Трышчан? (*Разглядаецца*).

Б р а г і н я (*усхліпвае*). Пані Іжота, вам не трэба сустракацца з Трышчанам.

І ж о т а (*адсунуўшыся*). Што? (*Гнеўна.*) Хто ты такая, каб...

Б р а г і н я (*упарта*). Вам не трэба сустракацца з Трышчанам, гаспадыня. Ён вас не кахае.

І ж о т а (*апусціўшы плечы*). Ну, дзякуй за добрую парадку. Каго ж ён кахае? Цябе?

Б р а г і н я (*смяецца*). Што вы! Мяне ён не кахае і ніколі не кахаў. Мне здаецца, ён зусім нікога не кахаў, акрамя вас. Але цяпер ён і вас не кахае, бо...

І ж о т а (*перапыняе*). Даволі! Для мяне дастаткова, што я яго кахаю.

Б р а г і н я. А як даўно вы яго кахаеце, пані Іжота?

І ж о т а. Табе не здаецца, Брагіня, што гэтае пытанне – не з тых, якія служкі задаюць каралевам?

Б р а г і н я (*настойліва*). Як даўно вы кахаеце пана Трышчана, ваша высокасць? Ці даўней, чым калі мы плылі на караблі, і было горача, і...

І ж о т а. Я кахаю Трышчана ад таго імгнення, як упершыню яго пабачыла пры двары майго бацькі, караля Арленды.

Б р а г і н я. Так я і думала! Вось чаго не ўлічыў кароль Марка!

І ж о т а (*захутваеца ў плашч*). Мусіць, я замерзну раней, чым даслухаю цябе. (*Разглядаеца.*) Дзе ж Трышчан?

Б р а г і н я. Даруйце мне, гаспадыню. Там, на караблі, калі мы плылі з Арленды ў Карнаваль, вы з Трышчанам выпадкова выпілі чароўнае мілоснае пітво. Яно прызначалася для вас з каралём Маркам.

І ж о т а. Выпілі мілоснае пітво? Што за прыдумкі? Адкуль яно ўзялося?

Б р а г і н я. Яго дала мне ваша маці, каралева Арленды, бо рупілася, каб дачка яе была шчаслівая ў шлюбе.

І ж о т а. Мая руплівая маці... Што яна падумала, калі, прыехаўшы ў Карнаваль, пабачыла сваю дачку цяжка хворую і нешчасліваю?

Б р а г і н я. Падумала, што трэба вас ратаваць, і перадала яшчэ адно чароўнае пітво, гэтым разам – ад мілосці. Кароль прымусіў мяне даць вам з Трышчанам гэтыя лекі.

І ж о т а. О Божа! Хіба ад кахання можна вылечыць, дурніца?

Б р а г і н я (*упэўнена*). Можна. Трышчан вылечыўся. Ён зусім на вас забыўся, пані Іжота. Нават імя не помніць.

І ж о т а. Значыць, ён мяне ніколі па-сапраўднаму не кахаў. (*Уздываеца таксама.*) Як проста: выпіў келіх – пакахаў. Выпіў другі – забыўся.

Пахіснуўшыся, Іжота ледзьве не падае, але Брагіня і Т р ы ш ч а н, які нарэшце вярнуўся, трымаюць яе.

Б р а г і н я. Ваша высокасць!

І ж о т а. Трышчане...

Т р ы ш ч а н (*да Брагіні*). Хто гэта? Ці не тая жанчына, якую мы бачылі сёння ў каралеўскай спачывальні?

Б р а г і н я. Гэта каралева.

Т р ы ш ч а н (*абыякава*). А... Яна таксама хоча нашай смерці?

Іжота апрытомнела, спрабуе вызваліцца з абдымкаў Трышчана і Брагіні.

І ж о т а (*уладна*). Пусціце мяне.

Т р ы ш ч а н. Ваша высокасць. (*Схіляеца ў наклоне.*)

І ж о т а. Вы, пэўна ж, не помніце мяне, рыцару Трышчане?

Т р ы ш ч а н. Выбачайце, каралева.

І ж о т а. Зрэшты, гэта цяпер не мае значэння. Вы ведаеце, што мой муж, кароль Марка, вельмі на вас угневаўся?

Т р ы ш ч а н. Ведаю, ваша высокасць, хоць аб прычынах ягонага гневу не здагадваюся.

І ж о т а. Вашае жыццё ў вялікай небяспецы. Што вы думаеце рабіць?

Т р ы ш ч а н. Думаю прабівацца з боем праз замкавую браму. Шанцаў мала, але іншага выйсця няма.

І ж о т а. Няпраўда. Ёсць яшчэ патаемнае выйсце ў заходняй сцяне.

Т р ы ш ч а н. Ха, калі б я меў ключ ад патаемных дзвярэй!

І ж о т а. Вы яго маеце. *(Адхінае плашч, здымае з пояса ключ і аддае Трышчану.)*

Б р а г і н я. Мы выратаваны!

Т р ы ш ч а н *(здзіўлена)*. Дзякую, каралева, але я не разумею...

І ж о т а. Рыцару Трышчане, я не жадаю, каб муж мой быў вінен у вашай смерці. Таму даю вам гэты ключ і мажлівасць уратавацца. І яшчэ. Каб не пралілася лішняя кроў, вам варта пераапрунуцца. Скіньце свой лекарскі ўбор і вазьміце мой плашч. *(Здымае і падае Трышчану свой плашч.)*

Т р ы ш ч а н. Каралева, я не смею. *(Цвёрда.)* Я не магу, ваша высокасць.

І ж о т а. Гэта не просьба, гэта загад.

Трышчан прымае плашч і, стаўшы на адно калена, з павагай цалуе Іжоце руку. Скідае з сябе на зямлю верхнюю лекарскую апранаху, каптур. Брагіня хоча падабраць вопратку, але Іжота не дазваляе зрабіць гэтага.

І ж о т а. *(Да Брагіні)*. Пакінь. *(Да Трышчана.)* А цяпер – бывайце. Назаўжды, рыцару Трышчане.

Т р ы ш ч а н. Ваша высокасць! Мая каралева! Пані... прабачце, не ведаю вашага імя...

І ж о т а *(пахіснуўшыся, нібы ад удару)*. Шчаслівай дарогі... пакуль я не перадумала, рыцэру... Трышчане.

Трышчан кланяецца і адыходзіць. Брагіня таксама кланяецца і паварочваецца ісці за ім.

І ж о т а. Брагіня!

Брагіня азіраецца.

І ж о т а. Але прызнайся: тады, калі ты давала нам з Трышчанам піць лекі ад каханья, ці не думала ты перадусім пра сябе?

Б р а г і н я *(не глядзіць на Іжоту)*. Каралева, не давярайце свайму служку Аўдрэту. *(Даганяе Трышчана.)*

І ж о т а. Ах, якая парада! На жаль, я запозна яе атрымала. *(Апрунае на сябе лекарскі ўбор і Трышчанаў каптур.)* Ну як, ці я падобная да лекара? *(Смяецца вар'яцкім смехам.)* А да Трышчана? *(Голасам Трышчана.)* Іжота, любая, дзе ты? Вярніся, Іжота, я жыць без цябе не магу. Гэта я, твой каханы Трышчан!

З-за дрэва выслізгвае чорная постаць і, падкраўшыся ззаду, усаджвае ў Іжоту кінжал. Іжота падае на зямлю з кінжалам у спіне, каптур спадае з галавы, адкрываючы капу валасоў.

М а р к а (*урачыста*). Нарэшце я забіў цябе, Трышчане! Учынiлася воля нябёсаў. (*Нахіляецца над Іжотай.*) О Божа, што гэта? (*Вымае кінжал і пераварочвае Іжоту на спіну*). Не можа быць! Іжота! (*Плача, схiліўшыся над Іжотай.*) Мая каралева... Мая багiня... Гэта не я забіў цябе... гэта ён, блазан. Ён зноў насмяяўся з мяне... коштам твайго жыцця насмяяўся, Іжота!

## Эпілог

Сонечны рэнесансавы ранак у сярэднявечным дубовым лесе. На бязлюднай лясной дарозе паказваюцца два вершнікі на гарачых, запараных конях. У адным з іх узброеным, закаваным у латы рыцары не цяжка пазнаць Т р ы ш ч а н а, у другім, апранутым як збраяносец, – Б р а г і н ю. Трышчан і Брагiня скачуць у замак Дамалот, да караля Артыуша, на найвялікшы ў свеце рыцарскі турнай.

Б р а г і н я (*астаецца ад Трышчана*). Пане Трышчане, я за вамі не паспяваю!

Т р ы ш ч а н. Хутчэй, Брагiня, я не магу праз цябе прапусціць пачатак турная. Сам кароль Артыуш склаў рытуал адкрыцця, і каб яго пабачыць, збіраюцца рыцары, герольды і трубадуры з усяго свету.

Б р а г і н я. О, тады сапраўды трэба спяшацца! Калі ўсе гэтыя валацугі збяруцца – у карчме не застанецца месцаў. (*Даганяе Трышчана.*) Божа, як я стамiлася ад беспрытульнага вандроўнага жыцця! Есцi ў бруднай харчэўні, спаць на мулкім паходным ложку, мыцца ў халоднай рэчцы... Што за лёс!

Т р ы ш ч а н (*бадзёра*). Не наракай, Брагiню. Радуйся сонцу, ветру, прыгодам, якія чакаюць нас наперадзе. Колькі каралеў, седзячы ў сваіх багатых, шыкоўных палацах, мараць аб такім жыцці, як у нас з табой, Брагiня!

Б р а г і н я. Я ахвотна памянлася б з імі месцамі. (*Падскоквае ў сядле.*) Але сумняюся, што такія дурніцы жывуць на свеце.

Т р ы ш ч а н. Сумняешся? Ну, а скажам, гэтая... Як жа яе звалі? Забыўся...

Б р а г і н я. Ды я ўжо радуся, пане Трышчане. Сонцу, ветру, чаму там яшчэ? Толькі не ламайце сабе галавы.

Т р ы ш ч а н. Пачакай. Як жа яе звалі, тую каралеву, якая мела нялюбага мужа і марыла вандраваць усё жыццё са сваім каханым рыцарам? Славутая была гісторыя...

Б р а г і н я (*вырываецца наперад*). Даганяйце, пане Трышчане! Гэй!

Трышчан. Тпру! (*Спыняе каня.*) Успомніў, Брагіня!  
Брагіня (*азірнаўшыся*). Што здарылася? (*Спыняецца.*)

Трышчан. Яе звалі Іжота! Тую каралеву звалі Іжота!

Брагіня (*непрыязна*). Ну і што?

Трышчан (*прасветлена*). Паэты склалі пра яе шмат прыгожых вершаў. Пра яе і гэтага рыцара, пачакай, як жа яго звалі?

Брагіня. Вы едзеце, пане Трышчане, ці не?

Трышчан (*упарта*). Я хачу ўспомніць, як звалі таго рыцара!

Брагіня (*у роспачы*). Мы спознімся, нас чакаюць кароль Артыуш і каралева Жанібра!

Трышчан (*усхвалявана*). Я мушу ўспомніць! З гэтай легендай звязана нешта вельмі важнае ў маім жыцці, Брагіня!

Але на сцэне ўжо няма Брагіні. Ёсць толькі Камедыянтка. Яна са злосцю адштурхоўвае ад сябе цацачнага драўляна каня і той з грукатам падае на падлогу.

Камедыянтка. Кінь блазнаваць, Францішак! Калі ты скажаш зараз слова — я больш ніколі не буду граць у гэтым спектаклі!

Францішак. Але пачакай, можа атрымацца вельмі пацешны фінал!

Камедыянтка. Я на такі фінал не згодна! Я пачынала ў ролі мілае субрэткі і не хачу апынуцца ў ролі мязотніцы!

Францішак. Ты памыляешся, усё не так адназначна, не так прымітыўна. Ён павінен успомніць, і тады...

Камедыянтка. Ну, усё, нагі маёй больш не будзе на гэтай сцэне. (*Уцякае за кулісы.*)

Францішак (*паціскае плячыма*). Хм, мог атрымацца пацешны фінал. (*Падхапіўшы коней, бяжыць услед за Камедыянткай.*) Вярніся, я пажартаваў! Ён нічога не ўспомніў! (*Знікае за кулісамі.*)

З-за куліс выходзяць Францішка і Трагік.

Трагік. Пані Францішка! (*Падыходзіць бліжэй.*) Ну дык як, пані Францішка? Ці дазваляеце вы?

Францішка. Што? (*Апомніўшыся.*) А, ты зноў пра сваё. (*Стомлена.*) Колькі можна? Я ж сказала: не. Прадстаўленне ўжо скончылася.

Трагік. Я не знаходжу слоў, каб выказаць захапленне ад вашае гульні ў фінальнай сцэне. Ваш выхад выратаваў усю трагедыю. Але дайце і мне шанец, дазвольце мне паставіць апошнюю кропку.

Францішка. Спачатку ты наагул адмаўляўся ад ролі, цяпер хочаш сапсаваць мне фінал?

Т р а г і к. Аздобіць, пані Францішка! Аздобіць! Вы толькі ўявіце, якая эфектная сцэна: пасля бурлівага маналога над цэлам забітай каралевы ён заколвае сябе кінжалам!

Ф р а н ц і ш к а (*абдымае Трагіка*). Мой дружа, яна – занадта эфектная, празмерна тэатральная. У мастацтве важна захоўваць пачуццё меры.

Т р а г і к. Ну хоць адзін раз, на адным прадстаўленні! Скажам, заўтра. А тады буду граць, як вы загадалі.

Ф р а н ц і ш к а (*цвёрда*). Ні разу! Ні заўтра, ні пазаўтра, ні калі-кольвек яшчэ. Выкінь гэтую блазенскую думку з галавы. (*Ідзе за кулісы.*) Што будзе з тэатрам, калі кожны акцёр пачне рабіць на сцэне тое, што яму заманецца? (*Азірнуўшыся.*) Пойдзем, прадстаўленне скончылася. (*Знікае за кулісамі.*)

Т р а г і к. Скончылася? (*Па-змоўніцку падміргнуўшы глядачам, адхінае плашч і вымае схаваны кінжал.*) Хто сказаў, што яно скончылася? (*Дэкламуе.*) “Мая каралева... Мая багіня... Гэта не я забіў цябе, гэта ён, блазан. Ён зноў насмяўся з мяне... коштам твайго жыцця насмяўся, Іжота!” А! (*Заколвае сябе кінжалам і падае прыгожа, эфектна – па-тэатральнаму.*)

*З а с л о н а*